

Nogaj-Chachaj, Jolanta

Wkład Katedry Archeologii w badania nad młodszym neolitem

Archeologia Polski Środkowowschodniej 1, 233-234

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JOLANTA NOGAJ-CHACHAJ

WKŁAD KATEDRY ARCHEOLOGII W BADANIA NAD MŁODSZYM NEOLITEM

Badania nad szeroko rozumianą problematyką KPL i KAK na terenie Wyżyn Lubelsko-Wołyńskich zainicjował profesor Stefan Nosek. Podjął on zarówno systematyczne prace terenowe, jak i studia gabinetowe nad interesującą nas problematyką. Po opuszczeniu przez S. Noska Lublina rozpoczęte badania kontynuowali jego uczniowie: Jan Kowalczyk, Leszek Gajewski, Jan Gurba i Zygmunt Ślusarski.

Przez wiele następnych lat na zagadnieniach obrządku pogrzebowego KPL i KAK oraz poznawaniu charakteru i rozplanowania osad tych kultur koncentrowały się zainteresowania badawcze pracowników Katedry (L. Gajewski 1952; J. Kowalczyk 1953; Z. Ślusarski 1955). Badania, w większości przypadków o charakterze ratowniczym, prowadzone były na miarę możliwości tamtych czasów. W tych pierwszych latach działalności Katedry zostały odkryte i przebadane stanowiska, zajmujące poczesne miejsce w zbiorze podstawowych zespołów źródłowych z młodszej epoki kamienia w Polsce. Do takich stanowisk zaliczyć należy: Las Stocki, Stok, Klementowice, Chruszczów Kolonia i Nałęczów Kolonia. W ciągu 50 lat Katedra Archeologii przeprowadziła badania wykopaliskowe na blisko 50 stanowiskach KPL oraz na 45 stanowiskach, na których odkryto groby KAK.

Początek lat 80-tych przyniósł ogromny wzrost liczby materiałów powierzchniowych, uzyskanych w wyniku szeroko zakrojonej akcji prowadzonej w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski.

Nawet bardzo pobieżna analiza rozprzestrzenienia geograficznego badanych stanowisk na Wyżynach Lubelsko-Wołyńskich wykazuje koncentrację wykopalisk w ciągu ostatnich 50-lat w dwóch regionach: na Płaskowyżu Nałęczowskim oraz w Kotlinie Hrubieszowskiej i na przyległych do niej Grzędach: Horodelskiej i Sokalskiej. Ta dekoncentryczność była i jest wynikiem działania dwu czynników: ratowniczego charakteru badań oraz bogactwa osadnictwa neolitycznego tych obszarów. Szczegółowa analiza historii odkryć archeologicznych na Wyżynach Lubelsko-Wołyńskich pozwala wyróżnić kilka etapów badań. Pierwszy etap to badania ratownicze grobów KPL i KAK w pierwszych latach powojennych prowadzone przez S. Noska, J. Kowalczyka, Z. Ślusarskiego i L. Gajewskiego. W efekcie zostały odkryte i sondażowo rozpoznane cmentarzyska KPL i KAK w Lesie Stockim, Parchatce i Stoku. Prace ratownicze rozpoczęte na tak szeroką skalę doprowadziły do odkrycia największego w Polsce skupiska cmentarzysk KPL na Płaskowyżu Nałęczowskim

(L. Gajewski 1952).

Etap drugi stanowiły badania prowadzone przez J. Kowalczyka w latach 1954-1957 na osadach KPL w Klementowicach II i w Gródku nad Bugiem (J. Kowalczyk 1957a, b), w ramach prac PMA w Warszawie; obie badane osady: zarówno duża, o charakterze obronnym, jak i mniejsza, o charakterze obozowiska trafiły na trwałe do syntetycznych opracowań problemów neolitu Polski i Europy Centralnej.

Etap trzeci zapoczątkowały systematyczne badania cmentarzysk KPL na Płaskowyżu Nałęczowskim. W latach 1956-1958 J. Gurba (1969a) przeprowadził badania na stanowiskach w Nałęczowie Kolonii, Drzewcach Kolonii, Strzelcach Kolonii, Chruszczowie Kolonii, a Z. Ślusarski z ramienia Muzeum Lubelskiego w latach 1960-1962 prowadził prace ratownicze na stanowisku w Lublinie-Sławinku (S. Jastrzębski, M. Ślusarska 1982). W latach 1964-1969 Anna Uzarowiczowa z PMA w Warszawie podjęła serię badań na stanowiskach neolitycznych w Klementowicach.

Etap czwarty stanowiły wznowione przez J. Gurbę i S. Jastrzębskiego w latach 1975-1976 badania grobowców megalitycznych KPL na stanowisku w Miłocinie Kolonii (S. Jastrzębski, M. Ślusarska 1982). Jednocześnie zostały podjęte prace zmierzające do określenia sytuacji kulturowej w środkowym neolicie na Wyżynie Lubelskiej i Wołyńskiej a także próby rozwarstwienia chronologicznego osadnictwa KPL na dwie fazy na przykładzie badań w Szychowicach i w Gródku nad Bugiem. W tym czasie rozpoczęto także badanie kontaktów i relacji pomiędzy grupą małopolską KPL i kulturą Cucuteni-Trypole. Wyniki badań tego etapu podsumowywała dysertacja doktorska S. Jastrzębskiego, obroniona w Lublinie w 1984 roku.

I wreszcie etap piąty, najnowszy, to wznowienie badań nad problematyką obrządku pogrzebowego KPL i osadnictwem neolitycznym w kontekście przemian środowiska geograficznego wywołanego intensywną działalnością gospodarczą w środkowym i młodszym neolicie. Prace te nie zostały jeszcze zakończone, ale pierwsze ich podsumowanie będące dysertacją doktorską jest przygotowane do druku (J. Nogaj-Chachaj 1993).

Badania nad KAK w zasadzie przez cały interesujący nas okres miały charakter prac ratowniczych. Pozwoliły one jednak prof. S. Noskowi na napisanie monografii KAK na Lubelszczyźnie (S. Nosek 1955). W kilkanaście lat później tenże badacz wydał syntezę poświęconą KAK w Polsce (S. Nosek 1967).

Prowadzone przez Katedrę Archeologii UMCS badania nad KCSz miały charakter bardzo wybiórczy. Do najważniejszych osiągnięć w tym zakresie należy zaliczyć prace wykopaliskowe Z. Ślusarskiego z Muzeum Lubelskiego na Sławinku w Lublinie. Pod kierunkiem prof. Jana Machnika prowadzone były prace badawcze na Roztoczu - w ich wyniku została wyróżniona grupa lubaczowska KCSz. Kolejny etap nastąpił w latach 80-tych, kiedy koordynowane przez J. Machnika ekspedycje rozpoczęły systematyczne badanie kurhanów KCSz na Grzędzie Sokalskiej.

Rozpoczęte przez S. Noska, a kontynuowane przez jego uczniów prace, doprowadziły do odkrycia i udokumentowania bardzo intensywnego osadnictwa KPL i KAK na obszarze Wyżyn Lubelsko-Wołyńskich. Badania wykopaliskowe udowodniły istnienie zarówno cmentarzysk z grobami płaskimi (Płaskowyż Nałęczowski), jak i osad wielkich (Gródek nad Bugiem), a także obozowisk typu stanowisko Klementowice II. Wznowione w drugiej połowie lat 80-tych badania poświęcone relacjom człowiek i środowisko w okresie atlantyckim i subborealnym, wykorzystają wszystkie możliwe informacje uzyskane w przeszłości oraz doprowadziły do pozyskania nowych materiałów w Karmanowicach, gdzie odkryto największe cmentarzysko KPL (dotychczas wyeksplorowano tu 51 grobów z 60 pochówkami) i konstrukcje o charakterze megalitycznym. Rozpoczęto całą serię badań geomorfologicznych, które pozwoliły przynajmniej na częściową rekonstrukcję sieci rzecznej w neolicie na Płaskowyżu Nałęczowskim. Badania osadnicze, zapoczątkowane pracą J. Gurby (1961b), pozwoliły na wysunięcie tezy o intensywnym oddziaływaniu człowieka KPL i KAK na środowisko, które mogło doprowadzić do prawdziwej katastrofy ekologicznej. Działalność człowieka nie ograniczała się bowiem do racjonalnego korzystania z zasobów naturalnych, lecz spowodowała poważne zmiany ekologiczne, przekraczające niekiedy granice, poza którymi niegroźne deformacje zmieniły się w

niewowstrzymywalne procesy destrukcji. Niedostatki badań nad KAK nie tylko na obszarze Lubelszczyzny spowodowały, że stosunkowo niewiele można powiedzieć o osadnictwie ludności tej kultury. Dotkliwie braki wykazują informacje o osadach i obozowiskach oraz ich relacjach z obiektami grobowymi. Wiele wskazuje na bezpośrednią sukcesję osadnictwa KAK, na obszarach wcześniej zajmowanych przez KPL. W wielu regionach należy również brać pod uwagę bezpośrednie następstwo osadnictwa KCSz, wkraczającego na tereny wcześniej zdewastowane przez KPL.

Przedstawione wyniki dotychczasowych poszukiwań skłaniają do wysunięcia postulatów badawczych, których zrealizowanie umożliwiłoby ustalenie osadniczych i chronologicznych prawidłowości występujących wśród kultur Wyżyn Lubelsko-Wołyńskich, co z kolei pozwoliłoby na porównanie interesującego nas obszaru z innymi terenami Polski.

Najważniejszymi postulatami badawczymi na najbliższe lata wydają się:

- rozpracowanie schematu periodyzacji, chronologii i etapów zasiedlania Wyżyn Lubelsko-Wołyńskich przez KW-LCM, KPL i KAK,
- ustalenie wzajemnych relacji osadniczych między występującymi tu kulturami eneolitycznymi,
- ustalenie wzajemnych relacji pomiędzy cmentarzyskami i grobami KPL a osadami tej kultury, rozwiązanie problemu koncentracji grobów na Płaskowyżu Nałęczowskim i dużych osad na wschodzie Wyżyn Lubelsko-Wołyńskich,
- dalsze kontynuowanie badań osadniczych i określenie relacji pomiędzy osadnictwem a środowiskiem przyrodniczym na całym obszarze Wyżyn,
- pełne zbadanie cmentarzyska KPL w Karmanowicach,
- opracowanie i opublikowanie wszystkich dotychczas wydobytych zespołów i znalezisk archeologicznych z młodszej epoki kamienia z szeroko rozumianego obszaru Lubelszczyzny.

Katedra Archeologii UMCS w Lublinie